

Clarifying the Relations between La Société Asiatique (Asiatic Society) and its Iranian Members from 1822 to 1922 Based on the Content of *Le Journal Asiatique*

Somayeh Hamidi¹

Abstract:

Purpose: The purpose of the research is to track the attendance of Iranians in La Société Asiatique (The French learned society in Paris dedicated to study of Asia) in the Qajar period.

Method and Research Design: The content of different issues of *Le Journal Asiatique*, concerning relations between La Société Asiatique and its Iranian members, were studied, analyzed, and compared using historical method.

Findings and conclusions: The results show that Regardless of the political relations between the Qajar rulers and statesmen and European countries, especially France, Iranian statesmen and cultural administrators joined the society as a member or their works were published in *Le Journal Asiatique*. This signifies the importance of scientific and academic relations inside and outside of Iran at the time of the Qajar.

Keywords: France; La Société Asiatique; *Le Journal Asiatique*; Orientalism; Iranology; Qajar.

Citation: Hamidi, S. (2023). Clarifying the Relations between La Société Asiatique (Asiatic Society) and its Iranian Members from 1822 to 1922 Based on the Content of *Le Journal Asiatique*. *Ganjine-ye Asnad*, 33(3), 148-176 | doi: 10.30484/ganj.2023.3082

**GANJINE-YE
ASNAD**
Historical Research &
Archival Studies Quarterly

Research paper

1. PhD student of Iranology,
Iranology Foundation, Tehran, Iran
Somayeh.hamidi@ut.ac.ir
Copyright © 2023, NLAI (National
Library & Archives of I. R. Iran). This
is an Open Access article distributed
under the terms of the Creative
Commons Attribution 4.0
International, which permits others
to download this work, share it with
others and adapt the material for any
purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«131»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier(DOI): 10.30484/GANJ.2023.3082

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol. 33, No.3, Autumn 2023 | pp: 148- 176 (29) | Received: 2, Jun. 2023 | Accepted: 11, Sep. 2023

Archival research

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیوی

مقاله پژوهشی

تحلیل سندی پیوندهای «انجمن آسیایی» پاریس با اعضای ایرانی آن (۱۳۳۷-۱۳۴۰ ق)

سمیه حمیدی^۱

چکیده:

هدف: یافتن ردپایی از ایرانیانِ عصر قاجار در انجمن علمی شرق‌شناسی فرانسه که به نام «انجمن آسیایی» (La Société Asiatique) پاریس شهرت دارد.

روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش مبتنی بر روش تحقیق تاریخی براساس گردآوری یافته‌ها و واری و مقایسه تطبیقی و تحلیلی اطلاعات نشریه آسیایی (*Le Journal Asiatique*) و یافتن مستندات روابط میان انجمن آسیایی و اعضای ایرانی آن در نشریه مذکور انجام شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: صرف‌نظر از مناسبات سیاسی رجال دوره قاجار با کشورهای اروپایی و به‌ویژه فرانسه، که در زمان‌های مختلف دستخوش تغییر می‌شد، ارتباطات رجال سیاسی ایران و هم‌چنین ایرانیان اهل فرهنگ و ادب با انجمن آسیایی پاریس پیوسته برقرار بود. این امر نشانه اهمیت فرایند شکل‌گیری روابط نهادینه‌شده در حوزه علم و معرفت جدید در داخل و خارج از ایران بود.

کلیدواژه‌ها: فرانسه؛ انجمن آسیایی پاریس؛ مجله آسیایی؛ شرق‌شناسی؛ ایران‌شناسی؛ قاجار.

استناد: حمیدی، سمیه. (۱۴۰۲). تحلیل سندی پیوندهای «انجمن آسیایی» پاریس با اعضای ایرانی آن (۱۳۳۷-۱۳۴۰ ق). *گنجینه اسناد* ۳۳(۳)، ۱۴۸-۱۷۶ | ۱۰۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۳,۳۰۸۲ | doi: ۱۰,۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۳,۳۰۸۲

۱. دانشجوی دکتری ایران‌شناسی،
بنیاد ایران‌شناسی، تهران، ایران
Somayah.hamidi@ut.ac.ir

گنجینه اسناد

۱۳۱

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۲۸-۲۲۶۸

شناسانه برنمود رقمی (DOI): ۱۰,۳۰۴۸۴/GANJ.۲۰۲۳,۳۰۸۲

نمایه در Google Scholar, Researchgate, SID, ISC و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۳، دفتر ۳، پاییز ۱۴۰۲ | صص: ۱۴۸ - ۱۷۶ (۲۹)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۵/۳۱ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۲

تحقیقات آرشیوی

۱. درآمد

روابط ایران و کشورهای اروپایی در طلیعه قرن نوزدهم، از مسیرهای مختلف (هند، عثمانی و روابط مستقیم با روسیه و دیگر کشورهای اروپایی) آغاز شد و تداوم یافت. مسیرهای اصلی آشنایی ایرانیان با علوم و تمدن جدید غرب، افزون بر مطالعه کتاب‌ها و نشریات، به دلیل حضور شماری از ایرانیان در غرب بود که در قالب هیئت‌های دیپلماتیک، دانشجو، بازرگان و... شکل می‌گرفت. هم‌چنین گروه‌های مختلف (مستشاران، معلمان، بازرگانان و...)، که از کشورهای غربی با اهداف و انگیزه‌های مختلف به ایران وارد می‌شدند، منشأ دیگری در روند آشنایی ایرانیان با تمدن غرب محسوب می‌شدند. درباب چگونگی ارتباط ایرانیان با تمدن جدید و چگونگی تأثیرپذیری آن‌ها از ساحت‌های نوین زندگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مدرن مطالعاتی انجام شده است؛ ولی به‌طور خاص درباب چگونگی ارتباطات ایرانیان با نهادهای علمی و مطالعاتی غرب، اشارات اندکی در دست است. تنها موضوع مرتبط با بحث حاضر، قضیه اعزام دانشجو به غرب و نیز روند ترجمه آثار علمی اروپایی به زبان فارسی است که البته هنوز مباحث بسیاری در آن خصوص قابل طرح و بررسی است.

۲. بیان موضوع

نخستین سفرهای اروپاییان به شرق با هدف تجارت و یا مشاهده سرزمین‌هایی بود که نام آن‌ها در کتاب‌های مقدس عهد عتیق و جدید آمده است. این سفرها هم جنبه اقتصادی و هم جنبه معنوی داشت؛ ولی رفته‌رفته به سوی استعمار شرق روی آورد و به همین سبب شالوده‌شناخت فرهنگ، ادبیات، تاریخ و مردم‌شناسی شد. افزون بر این آگاهی از بافت مادی و معنوی «مشرق‌زمین، گاهواره تمدن»^۱ اشتیاق به شرق‌شناسی را در وجود اروپاییان ایجاد کرد؛ به‌ویژه فرانسویان که شکست در نبرد با قوای کمپانی هند شرقی انگلیس و تصرف گام‌به‌گام هند توسط بازرگانان انگلستان از دیگر انگیزه‌های آنان برای تشدید رویکرد به شرق‌شناسی در مسیر جبران بازماندن از رقبای فرنگی بود. فرانسویان با ازدست‌دادن هند در مقابل رقیب بریتانیایی، احساس می‌کردند که از قافله استعمار بازمانده‌اند.

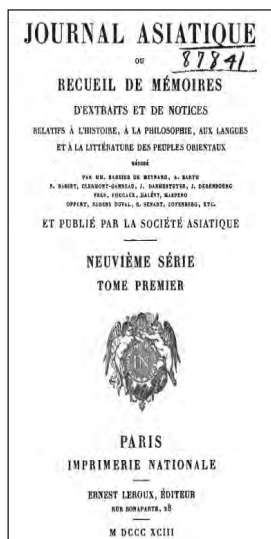
در دهه‌های نخستین قرن نوزدهم در اروپا، به‌ویژه در فرانسه، نگاه کنجکاوانه علمی نیز به عوامل فوق اضافه شد. نگاهی که در آغاز با نیاز به دانستن زبان آغاز شد و سپس در دیگر زمینه‌های علوم انسانی همچون تاریخ، جغرافیا، باستان‌شناسی، ادیان و جامعه‌شناسی ادامه یافت. مهم‌ترین ابزار برای شروع کار، دستور زبان، فرهنگ لغات، متون و ترجمه آن‌ها بود. سابقه آموزش زبان‌های شرقی در فرانسه به قرن هفدهم بازمی‌گردد؛ زمانی که ژان‌باتیست کلبر (Jean-Baptiste Colbert)، وزیر امور خارجه لویی چهاردهم،

۱. تعبیر ویل دورانت در نگارش عنوان جلد ۱ تاریخ تمدن.

در ۱۶۶۹م/۱۰۸۰ق به هدف آموزش سفرای کشورهای شرقی، «مدرسه جوانان زبان» (Ecole de Jeunes de Langues) را تأسیس کرد (اورکاد، ۱۳۷۰، ص ۲۴). در قرن هجدهم، یک سال بعد از پیروزی انقلاب کبیر فرانسه، لویی لانگلس (Langlès Louis-Mathieu)، لایحه تأسیس «مدرسه زبان‌های زنده شرقی» (Ecole des langues orientales vivantes) را به مجلس انقلابی ارائه کرد و با قبول شدن پیشنهادش، در ۱۷۹۵م/۱۲۱۰ق این مدرسه در کتابخانه ملی تأسیس شد (ساجدی، ۱۳۸۷، صص ۹۴-۹۵). سرانجام شرق‌شناسان پارسی تصمیم گرفتند تا برای مطالعه کشورهای آسیایی انجمنی از دانشمندان را تشکیل دهند. در ۱۸۲۲م/۲۳۷ق این تصمیم عملی شد و انجمن آسیایی (La Société Asiatique) در پاریس پایه‌گذاری شد. با وجود طوفان‌های سهمگین وقایعی همچون جنگ جهانی اول و دوم، این انجمن تا به امروز بدون وقفه با تغییراتی بسیار اندک، در جهت اهداف و مأموریت‌های علمی اولیه خود، فعالیت می‌کند.

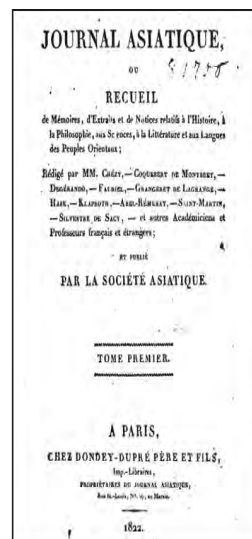
ارگان رسمی انجمن آسیایی، نشریه آسیایی (*Journal Asiatique*) یا «مجموعه مقالات، چکیده‌ها و یادداشت‌های شرق‌شناسان مربوط به تاریخ، فلسفه، علوم ادبیات و زبان‌های مردمان شرقی» هم‌زمان با تأسیس انجمن در ژوئیه ۱۸۲۲م/۲۳۷ق منتشر شد (Filliozat et Chatelain, 2020, PRÉSENTATION). این نشریه تا به امروز بهترین نماینده برای نشان دادن فعالیت‌های علمی انجمن آسیایی بوده‌است (Filliozat, 2003, p3). (برگه ۱، نمونه‌هایی از جلد نشریه در طول صد سال نخست فعالیتش را نشان می‌دهد).

۳

۲

۱

تصویر ۱

فهرست از جلد‌های نشریه در دوره‌های زمانی مختلف. جلد نشریه (۱۸۲۲)

تصویر ۲

فهرست از جلد‌های نشریه در دوره‌های زمانی مختلف. جلد نشریه (از ۱۸۵۳ تا ۱۸۷۰)

تصویر ۳

فهرست از جلد‌های نشریه در دوره‌های زمانی مختلف. جلد نشریه (از ۱۸۹۳ تا ۱۹۲۲)

از ابتدای کار انجمن، مقالات متعددی مرتبط با تاریخ و فرهنگ ایران در این نشریه منتشر شده است و بنابر گزارش‌های نشریه، خصوصاً آنچه در بخش اخبار درج می‌شده، پیداست که ارتباط ایرانیان با انجمن همواره برقرار بوده است؛ ولی ارتباطات ایرانیان با یک نهاد علمی بین‌المللی با مأموریت شرق‌شناسی - در اینجا انجمن آسیایی پاریس - هنوز بررسی نشده است. این موضوع چشم‌انداز تازه‌ای را از چگونگی و چرایی آشنایی ایرانیان با تمدن جدید و نحوه تأثیرپذیری از مباحث جدید علوم انسانی و اجتماعی و اشاعه آن در بین ایرانیان در دوره معاصر به دست می‌دهد. در واقع بحث درباره شکل‌گیری حلقه‌ای از اهل دانش و علوم نوین در داخل ایران و کوشش در جهت جست‌وجوی راه‌های پیوند با نهادهای علمی در غرب، نشان‌دهنده وجود راه‌های متفاوت و مؤثری در تبادلات علمی و دانشی ایرانیان با نخبگان علمی و فرهنگی اروپایی در آن دوره محسوب می‌شود. این راه نشان‌دهنده وجود مسیری متفاوت و در عین حال گفت‌وگوی مستقیم علمی دانشمندان ایرانی با هم‌تایان اروپایی خود در اروپا - و در این بحث فرانسه - است که به صورت دانشورانه دادوستد مستمری را در مباحث تخصصی و در حوزه ایران‌شناسی آغاز کرده‌اند و ادامه داده‌اند.

۲.۱. پیشینه پژوهش

شایان ذکر است که این پژوهش فاقد پیشینه تحقیقی است و تنها افرادی که می‌توان آثارشان را به عنوان پیشینه این تحقیق برشمرد عبارت‌اند از: عبدالهادی حائری، و فریدون آدمیت که در نوشته‌های خود به جنبه‌هایی از روابط فرهنگی ایران و فرانسه توجه کرده‌اند، هم‌چنین باید از طهمورث ساجدی صبا و برنارد اورکاد (Bernard Hourcade) نام برد که آثاری در جنبه‌هایی از تحقیق حاضر نگاشته‌اند.^۱

روش تحقیق در پژوهش حاضر مراجعه به اسناد آرشیوی ایرانی و فرانسوی و گردآوری آن‌ها با ارزیابی، سنجش و پالایش با رویکرد تحلیلی و تعلیلی است.

۳. پرسش

به دلیل غلبه گزارش‌های گوناگون سفر، سیاحان، بازرگانان، مقامات سیاسی و اداری و دانشجویان، از تماس گروه‌های مختلف ایرانیان با اروپا، تاکنون توجه محققان از سایر اشکال ارتباطات علمی و فکری ایرانیان با گروه‌های اروپایی مغفول مانده است؛ این در حالی است که مسیری مهم و بسیار تأثیرگذار در روابط نخبگان ایرانی با کانون‌های

۱. اورکاد، برنارد. (۱۳۷۰). «ایران‌شناسی در فرانسه (۱)»، (مرتضی اسعدی، مترجم). نشر دانش، بهمن و اسفند، شماره ۶۸، صص ۳۰-۲۲؛

اورکاد، برنارد. (۱۳۷۱). «ایران‌شناسی در فرانسه (۲)»، (مرتضی اسعدی، مترجم). نشر دانش، خرداد و تیر، شماره ۷۰، صص ۳۱-۲۸؛ ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۸۷). مجموعه مقالات ایران‌شناسی و خاورشناسی. (۱ج). تهران: امیرکبیر؛

ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۸۹). تاریخ ایران‌شناسی در فرانسه. (۱ج). تهران: سفیر اردها؛

ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۹۴). «بررسی و تحقیق درباره ادوار تکوینی خاورشناسی»، مطالعات ایران‌شناسی، پاییز، شماره ۱، صص ۶۷-۶۸؛

ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۹۴). «ایران‌شناسی در فرانسه»، چاپ شده در کتاب: تاریخ جامع ایران. (۱ج). (۱۷). صص ۵۷۵-۶۰۳. (کازم موسوی بجنوردی، ناظر). تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.

دانش نوین در اروپا از طریق انجمن‌های علمی و دانشی مستقر در اروپا - در اینجا انجمن آسیایی پاریس فرانسه - بوده است. تمایلات دوسویه ایرانیان و فرانسویان در برقراری روابط علمی، به گفت‌وگوهای مستمر فرهنگی و علمی بین دو گروه از محققان ایرانی و فرانسوی در انجمن آسیایی منجر شد که این امر نشان‌دهنده چگونگی تأثیرپذیری و تأثیرگذاری مطالعات دو حلقه از نخبگان ایرانی و فرانسوی بر فعالیت‌های علمی و پژوهشی یکدیگر است.

بنابراین، پرسش اصلی این است که:

چه بخشی از جامعه ایرانی عصر قاجار و با چه هدفی با انجمن آسیایی ارتباط داشته و پیامدهای این ارتباط چه بوده است؟^۱

۴. تاریخچه انجمن آسیایی

در این بخش ابتدا تاریخچه انجمن، و سپس تشکیلات و اعضای مختلف آن با رویکرد پژوهشی معرفی می‌شود. باید گفت «کتاب صدمین سال انجمن آسیایی (۱۸۲۲-۱۹۲۲)؛ تاریخ انجمن آسیایی» (*Le livre du centenaire (1822-1922) de la Société Asiatique; His-torique de la Société Asiatique*) از لوئی فینو (Louis Finot) مرجع و منبع اصلی تحقیقات حوزه انجمن آسیایی پاریس است و غیر از این اثر، نوشته دیگری در دسترس محققان و پژوهشگران قرار ندارد؛ به همین روی در این بخش به‌طور عمده به این اثر ارجاع شده است.

انجمن آسیایی در ۱۸۲۲ م/ ۱۲۳۷ ق در فرانسه به وجود آمد. در آن دوره چهره‌های شناخته‌شده‌ای همچون آنتوان دوشزی (Antoine de Chézy) و آبل رموزا (Abel Rémusat) و سیلوستر دوساسی (Silvestre de Sacy) کرسی‌های زبان‌های سانسکریت، چینی و فارسی را در کلژ دو فرانس (Collège de France) برعهده داشتند. نیازهای دانشمندان و دانشجویان فرانسوی برای دسترسی به کتاب‌های دستور زبان، لغت‌نامه، متون زبان‌های شرقی و ترجمه آن‌ها، موجب شد انجمن علمی برای مطالعه کشورهای آسیایی تشکیل شود. در ۱۸۲۱ م/ ۱۲۳۶ ق پیش‌نویس اساس‌نامه انجمن در میان محققان و شرق‌شناسان فرانسوی منتشر شد (Finot, 1922, pp 3-4). متن پیش‌نویس به گونه‌ای نوشته شده بود که طیف وسیعی از مخاطبان (همچون زبان‌شناسان، مورخان، مبلغان دینی، دیپلمات‌ها و بازرگانان) را جذب کند. در این میان افزون‌بر جنبه کاربردی پژوهش‌های علمی، انگیزه‌های دیگری تحت لوای شرق‌شناسی، باعث شد در فراخوان انجمن گروه‌های عمومی‌تر مانند صنعتگران، کشاورزان، پزشکان و شاعران نیز خطاب قرار گیرند و برای همکاری در

۱. منظور از ارتباط، عضویت مستمر یا مقطعی در انجمن آسیایی پاریس است.

فعالیت‌های انجمن دعوت شوند. زمینه‌های موردعلاقه این گروه‌ها چنین تشریح شد: «چه تعداد از گیاهان خوراکی، رنگی، دارویی، چه تعداد فرایند ساخت لاک‌ها، ساخت پارچه و کاغذ، ظروف چینی، جوهر از کشور چین، پرورش باتلاق‌ها، تپه‌های شنی، زمین‌های بایر، دشت‌های کشت‌نشده که استفاده از آن‌ها برای آسیایی‌ها شناخته شده‌است، فتح و گشایشی واقعی برای اروپاییان خواهد بود! [...] دانش تمامی آن‌ها به راحتی از دل نوشته‌های مشرق زمین به دست خواهد آمد؛ اگر ما از طریق ترجمه به تمام این محصولات جالب دسترسی پیدا کنیم. گنجینه ادبیات ما نیز غنی خواهد شد، درحالی‌که شعر به تنهایی این توانایی را نخواهد داشت ...» (Finot, 1922, pp 4-5).

پیشنهاد انجمن آسیایی موجب تدوین نهایی اهداف انجمن به صورت زیر شد: نخست: «نوشتن و چاپ دستور زبان‌ها، لغت‌نامه‌ها یا سایر کتاب‌های مقدماتی که برای مطالعه زبان‌هایی که در کرسی‌های عمومی تدریس می‌شوند، مفید یا حتی ضروری هستند؛

۲. مشارکت در انتشار آثار در داخل یا خارج از فرانسه از طریق پرداخت بخشی از هزینه و یا پرداخت حق اشتراک آن؛

دستیابی به اصل نسخه‌های خطی آسیایی که در کتابخانه‌های عمومی اروپا وجود دارد یا تهیه رونوشت از تمام نسخه یا بخشی از آن یا ترجمه کامل و یا چکیده‌ای از محتوای آن‌ها؛

گردآوری تعداد زیادی از این آثار از طریق چاپ، حکاکی یا لیتوگرافی.

۳. فراهم کردن آثار مفید برای نویسندگان درزمینه جغرافیا، تاریخ، علوم و هنرهای سرزمین‌های شرقی؛

روش‌هایی برای بهره‌مندی مردم از ثمرات یافته‌های دانشمندان با انتشار مجموعه‌ای دوره‌ای مرتبط با ادبیات آسیایی؛

توجه عموم مردم بر آفرینش‌های علمی، ادبی، شاعرانه مشرق زمین و مواردی از همین دست که امروزه در اروپا مورد توجه است، می‌تواند مربوط به اکتشافات و انواع کارهای مردمان شرقی باشد و در عرصه مطالعه قرار گیرد»^۱ (Finot, 1922, p5).

در گزارش هدف‌های انجمن و قلمروی فعالیت آن شایان ذکر است که شماری از دانشمندان فرانسوی کوشش‌های بایسته‌ای برای بهره‌مندی و کسب آگاهی درزمینه انتشارات مرتبط با زبان و ادبیات ملت‌های شرقی انجام داده‌اند. این موضوع شایسته بررسی انتقادی، سیاسی و اجتماعی است و بدان توجه خواهیم کرد. برای دانشمندان اروپایی،

۱. دسته‌بندی و شماره‌گذاری از نویسنده مقاله است.

حصول به این هدف و رفع نیازهای علمی و فرهنگی، بهترین شیوه برقراری ارتباط نهادینه با فرد یا گروه‌های صاحب‌نظر در کشورهای غیراروپایی بوده‌است. به‌همین دلیل انجمن آسیایی پاریس بستری مناسب و موجه برای برقراری ارتباطات علمی بین علاقه‌مندان به پژوهش‌های ادبی و زبانی در دنیا بوده‌است.

۴.۱. تشکیلات و اعضای انجمن

در اولین جلسه انجمن، شورایی با ترکیب زیر اداره انجمن را برعهده گرفت:

رئیس افتخاری، رئیس؛

دو معاون؛

دبیر؛

کتابدار و معاون دبیر؛

خزانه‌دار؛

سه بازرس و جوهات؛

بیست و چهار عضو عادی.

رئیس افتخاری و دبیر هر پنج سال یک‌بار انتخاب می‌شدند و اعضای دیگر هیئت‌مدیره و کمیسیون صندوق را هر سال مجمع عمومی انتخاب می‌کرد؛ ولی اعضای کمیسیون نشریه را هیئت‌مدیره در جلسه بعد از مجمع عمومی انتخاب می‌کرد. این کمیسیون یکی از اعضای خود را برای انجام وظایف سردبیری نشریه آسیایی منصوب می‌کرد (Finot, 1922, p8).

۴.۲. سایر ارکان انجمن

انجمن شامل اعضای پیوسته (Associés correspondants)، همکاران خارجی (Associés étrangers) و اعضای افتخاری (Membres honoraires) بود که به‌صورت محدود از بین «متخصصان آسیایی یا اروپایی زبان‌های آسیایی و مروج ادبیات آن زبان‌ها» انتخاب می‌شدند. انجمن همچنین تعداد نامحدودی مشترک (Souscripteurs)^۱ هم داشت. در ابتدای کار، انجمن به درخواست‌های عضویت افراد صاحب‌نام خارجی، به‌دلیل اینکه روابط مفید و همکاری‌های مفیدی با انجمن نخواهند داشت، پاسخ مثبتی نمی‌داد؛ ولی به تدریج برخی افراد که صرفاً ملیت خارجی داشتند هم توانستند به موقعیت همکاران خارجی انجمن ارتقا پیدا کنند. در ۱۸۶۱م/۱۲۷۷ق دبیر انجمن، ژول مول (Jules Mohl)، این امر را «انحراف از اصل اولیه» دانست و هیئت‌مدیره تصمیم گرفت که عنوان «اعضای خارجی» به «اشخاص خارجی که خدمات مشخصی به انجمن ارائه می‌کنند» (Finot, 1922, p10) اعطا شود.

۱. این عنوان کمی بعدتر در سپتامبر ۱۸۲۴م با عضو (membre) جایگزین شد.

در ۱۹۰۱م/۱۳۱۹ق با مرگ دو تن از اعضای خارجی، آلبرشت ویر (Albrecht Weber) و ادوارد البریج سالیسبری (Edward Elbridge Salisbury)، اعطای این رتبه متوقف شد؛ ولی چهار سال بعد، در ۱۹۰۵م/۱۳۲۳ق به ۲۹ دانشمند خارجی، عنوان عضو همکار (Membre Associé) اعطا شد. اعضای مشترک انجمن می‌بایست سالانه ۳۰ فرانک حق عضویت پرداخت می‌کردند؛ آن‌ها، هم‌چنین این حق را داشتند که آثار و انتشارات انجمن را با قیمت تمام‌شده بخرند (Finot, 1922, p8).

نکته قابل توجه این‌که شکل‌گیری انجمن آسیایی تنها به جمعی از دانشمندان فرانسوی محدود نبود؛ بلکه افراد سیاسی و بانفوذی مانند دوک اورلئان نیز در زمره حامیان اصلی و تأثیرگذار انجمن قرار داشتند. او که در سال ۱۸۳۰م/۱۲۴۵ق حدود هشت سال پس از آغاز به کار انجمن، با عنوان لوئی فیلیپ به پادشاهی فرانسه رسید، پیش از رسیدن به سلطنت، در سال‌های نخست شروع به کار انجمن، ریاست جلسات عمومی را برعهده داشت و در جلسه ۱۸۲۳م/۱۲۳۸ق در باب مزایای مطالعه زبان‌های خارجی سخنرانی کرد. هم‌چنین در همین دوره علاوه بر پرداخت سالانه سیصد فرانک به‌عنوان حق اشتراک، به مناسبت‌های مختلف، همچون خرید کتاب، حکاکی حروف سانسکریت برای چاپ، و ... هم مبالغی را به انجمن اعطا می‌کرد. این حمایت‌های چشمگیر سبب شد انجمن با اعطای عناوین پی‌درپی همچون «رئیس افتخاری»، «رئیس دائمی» (Président perpétuel) و «حامی» (Pro-tecteur) از او قدردانی کند.

لوئی فیلیپ، با وجود اینکه به محض رسیدن به سلطنت از انجمن جدا شد، ولی در پاسخ به تبریک رئیس انجمن، ابل رموزا، چنین گفت:

«... آنچه دوک اورلئان برای انجمن آسیایی بود، پادشاه نیز همان خواهد بود. من می‌دانستم که چطور از فعالیت‌های انجمن قدردانی کنم و هم‌چنان نیز از آن حمایت خواهم کرد؛ چراکه از سود و فایده انجمن آگاهم» (Finot, 1922, p13). او تا پایان سلطنت خود، به پیمان‌ش به انجمن وفادار بود و هم‌چنان انجمن را از کمک‌های مالی خود بهره‌مند می‌ساخت. لوئی فیلیپ در ۱۸۴۸م/۱۲۶۴ق به دلیل انقلاب جمهوری خواهان از قدرت کناره‌گیری کرد و مجبور شد فرانسه را ترک کند؛ ولی این تغییرات و کناررفتن حامی بزرگ انجمن، خللی به گردش کار انجمن وارد نکرد و انجمن بدون تغییر عنوان به کار خود ادامه داد.

۴.۳. عضویت ایرانیان در انجمن آسیایی پاریس

در این بخش به گروهی از ایرانیانی که مستقیماً با انجمن ارتباط داشتند و نامشان در فهرست اعضای مشترک یا اعضای خارجی انجمن در نشریه آسیایی ذکر شده است، پرداخته خواهد شد؛ لازم به ذکر است، از این افراد گزارش علمی یا مقاله‌ای در مجله درج نشده است. در مطالعه دیگری، به گروه دیگری از ایرانیان که با انجمن مکاتبه داشته‌اند یا آثارشان در نشریه بررسی شده است، پرداخته خواهد شد. منظور از مشترکان انجمن، یعنی کسانی که با قصد و اراده انجمن را شناسایی کرده‌اند و با هدف بهره‌گیری از مزایا و منافع حاصل از مشارکت و همکاری با آن، تصمیم گرفته‌اند با این نهاد علمی ارتباط برقرار کنند و به صورت‌های مختلف (از جمله اشتراک نشریه، مکاتبه، ...) ارتباط خود را با آن حفظ کرده‌اند. بدون تردید یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های این افراد آشنایی با آخرین تکاپوهای علمی و فرهنگی محققان بین‌المللی (در این مورد فرانسه) در مباحث مدنظرشان بوده است. از سوی دیگر باید توجه داشت که حفظ ارتباطات ایرانیان با انجمن، به صورت اشتراک مجله، ارسال مکاتبات، پرداخت حق عضویت مستمر یا مقطعی به انجمن و احتمالاً مکاتبه با اعضای انجمن - که در نشریات آن انعکاس نمی‌یافت - نشان‌دهنده جایگاه این نهاد علمی در اذهان محققان علاقه‌مند به مباحث شرق‌شناسی ایران بوده است.

از ابتدای شروع به کار انجمن، شماری از ایرانیان به صورت‌های مختلف و به‌طور مداوم با انجمن همکاری داشته‌اند. از آن میان، اقدام به عضویت در انجمن، نوعی تمایل به بهره‌گیری از دستاوردها و نتایج مباحث علمی و کسب آگاهی‌های نوین در حوزه‌های مدنظر انجمن به‌شمار می‌رفت. در میان مشترکان ایرانی مجله ارگان رسمی انجمن، به‌جز میرزاصالح شیرازی که عضو خارجی انجمن معرفی شده است، بقیه افراد فقط از مشترکان انجمن بوده‌اند. در این بخش اعضای ایرانی انجمن، که اسامی آنها در نشریه منعکس شده است، معرفی می‌شوند.

۴.۳.۱. میرزاصالح شیرازی

میرزاصالح شیرازی از نخستین محصلان ایرانی اعزام‌شده به اروپا بود. او در طی اقامت در لندن به زبان‌های انگلیسی، فرانسه و لاتین مسلط شد و پس از بازگشت به ایران در تبریز به سمت مترجمی و مستشاری عباس میرزا درآمد. آشنایی او با ساخت مرکب، تهیه حروف چاپ‌خانه و حکاکی و نیز فعالیت در روزنامه‌های لندن زمینه‌ساز دایرکردن چاپ‌خانه‌ای در تبریز شد و او در ۱۸۳۷م/۱۲۵۳ق اولین روزنامه را در ایران به‌نام کاغذ اخبار منتشر کرد (بامداد، ۱۳۴۷، ج ۲، صص ۱۷۵ و ۱۷۷؛ راثین، ۱۳۴۷، صص ۱۹ و ۲۱).

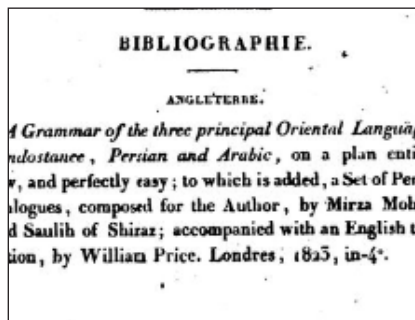

نام میرزاصالح شیرازی (MIRZA-SALEH) از سال‌های آغازین کار انجمن، یعنی سال ۱۸۲۳م/۱۲۳۸ق تا ۱۸۳۷م/۱۲۵۳ق با عنوان «وزیرمختار ایران، در سن پترزبورگ» (ministre de la cour de Perse, à St-Petersbourg) در فهرست اعضای خارجی انجمن Société Asiatique (SA): 1823, p79; 1824, p69; 1826, p66; 1827, p69; 1828, p68; 1829, p78; 1830, p45; 1831, p75; Société Asiatique: JOURNAL ASIATIQUE: 1833, t.11, p560; 1837, t.3, p519 (برگه ۱).
 میرزاصالح مطلبی در نشریه آسیایی منتشر نکرد و نام او فقط در دفتر ژوئیه ۱۸۲۳م/۱۲۳۸ق ذکر شده است. اشاره به نام او به مناسبت معرفی کتاب «دستور سه زبان اصلی شرق؛ هندوستانی، فارسی و عربی»^۲ به ضمیمه مجموعه‌ای از گفت‌وگوهای روزمره فارسی به قلم میرزاصالح و ترجمه ویلیام پرایس (William Price) بود که در لندن چاپ شد (SA³, 1823, p63 (برگه ۲)).

در سپتامبر ۱۸۳۷م/۱۲۵۳ق کنسول فرانسه در تفلیس سه شماره نخست ماهنامه «کاغذ اخبار تهران» (*Gazette de Téhéran*) را برای انجمن ارسال کرد. این امر، از آن حکایت داشت که محافل روشن‌فکری فرانسه و نیز انجمن آسیایی پاریس به فعالیت‌های نوین فرهنگی و علمی در کشوری چون ایران هم توجه دارند. گزارش دریافت این نشریه در مجله چنین است: «این نشریه مدت کوتاهی است که با عنوان کاغذ اخبار تهران در ایران منتشر می‌شود و آقای راتی ماتون (Ratti Menton)، کنسول فرانسه در تفلیس این سه شماره را برای انجمن ارسال کرده است. نسخه‌های ارسالی، به کمیسیون نشریه [آسیایی] ارجاع داده شدند» (JA, 1837, t.4, p294) (برگه ۳). از قرائن موجود، منظور از این نشریه همان «کاغذ اخبار» میرزاصالح شیرازی است.^۵ به نظر می‌رسد شناسایی و جمع‌آوری مدارک مربوط به فعالیت‌های انجمن از نواحی مختلف مانند ایران، نشانه‌ای از شکل‌گیری علائق مربوط به گسترش حوزه‌های مطالعات فرهنگی جامعه ایران در انجمن بوده است.

برگه ۳: خبر ارسال کاغذ اخبار به انجمن آسیایی

برگه ۲: معرفی کتاب ویلیام پرایس و میرزاصالح شیرازی

۱. ساجدی صبا، عنوان میرزاصالح در نشریه آسیایی را سفیر ایران در سن پترزبورگ دانسته است؛ ولی شاید بتوان آن را وزیرمختار نیز ترجمه کرد (ن.ک: ساجدی صبا، ۱۳۸۷، ص ۱۹۶).

2. A Grammar of the three principal Oriental Languages Hindostanee, Persian and Arabic, on a plan entirely new, and perfectly easy: to which is added, a Set of Persian Dialogues, composed for the Author by Mirza Mohammed Saulih of Shiraz; accompanied with an English translation, by William Price, Londres, 1823.

3. Société Asiatique

4. JA: JOURNAL ASIATIQUE

۵. آرین پور نخستین اطلاع از انتشار کاغذ اخبار را در شماره پنجم مجله آسیایی لندن، ۲ فوریه ۱۸۳۹/۱۲۵۶ می‌داند (آرین پور، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۳۵). خمای زاده بدون ذکر نام لندن یا پاریس به مطلب مجله آسیایی اشاره مشابهی دارد (خمای زاده، ۱۳۸۰، ص ۱۹۹).

۴. ۳. ۲. محمداسماعیل خان (فرزند حاجی خلیل قزوینی)

در شماره نوامبر ۱۸۲۴م/ ۱۲۴۰ق مجله، میرزا اسمعیل شیرازی (MIRZA ISMAÏL, de Chi-) به عنوان عضو جدید انجمن معرفی شده است (JA, 1824, t.5, p317)؛ ولی از سوابق روابط او با انجمن آگاهی‌ای در دست نیست. او نامه‌ای به زبان فارسی خطاب به گارسن دو تاسی (Garcin de Tassy)^۱ نوشت و از پذیرش عضویتش در انجمن تشکر کرد. متن نامه^۲ چون نمونه‌ای از سبک نامه‌نگاری ایرانیان بود مورد توجه نشریه قرار گرفت (JA, 1824, t.5, p377) به همراه ترجمه فرانسه آن در صفحه ۳۸۱ همین شماره نوامبر درج شد (برگه ۴، متن نامه منتشر شده به همراه ترجمه آن).

۱. متخصص زبان هندوستانی و یکی از بنیان‌گذاران انجمن آسیایی پاریس.

۲. متن نامه: «مخاطب:

به مطالعه عالی شأن رفیع مکان محرز مجمع و ضابط کتاب‌خانه شرقیه، موسو گرسین دتسی زید عزه، برسانند*

نامه:

شایق صحبت ذی سرت گرامی، آرایش عذار عذرای صفحه را به خط و خال تعزفات از مکملات مراسم مودت شناخته و پیرایش جبین حسناي لوجه را بهر هفت تکلفات از لوازم مراتب محبت دانسته، مشکوف رأي مهترمون و مشهود ضمیر منیر مؤلفت مقرون می‌دارد که در اظیبات اوقات و اشرف ساعات مرسله دوستی‌آیات عز حصول و شرف نزول ارزانی نموده، رشحات سحاب الطاف جناب سامی بوستان امال اخلاص سگال را چنان زین گردانیده که در این فصل خزان غنچه‌های خرم از گلبن خواطر دهان به تبسم گشود. اینکه از فرط محبت این نادان را در زمره اصحاب مجمع دانایان شمرده‌اند، کمال ممنونیت و نهایت خجالت حاصل نمود؛ جهت اولین از وفور محبت است و علت دومین از وضع عدم قابلیت؛ لهذا به‌جای شکر رسمی، تشکری مخصوص لازم است. خانه احسان گرامی آبادان باد و سایه بلندبندایه سامی لایزالی باد. امید که تا خسرو زرین کلاه از ناحیه مشرق طالع و لامع می‌گردد همواره مجلس معرفت از اشعه انوار معارف ساطع بوده کرسی نشینان بزم علوم معنوی بر اوج سپهر دانایی پیوسته طالع باشند*

3. MOHAMMED-ISMAEL-KHAN, de Chiraz

برگه ۴: نامه محمد اسمعیل خان و ترجمه آن به فرانسه

نام محمد اسمعیل خان شیرازی^۳ از ۱۸۲۵م/ ۱۲۴۱ق تا ۱۸۳۷م/ ۱۲۵۳ق (Société Asiatique, 1826, p59; 1827, p61; 1828, p61; 1829, p70; 1830, p37; 1831, p68; Société Asiatique: 1832, t.3, p547; 1833, t.1, p547; 1833, t.11, p554; 1834, t.13, p577; 1835, t.15, p561; 1836, t.1, p547; 1837, t.3, p513) در زمره فهرست مشترکان انجمن بود؛ از این رو او به‌طور مستمر طی ۱۲ سال در جریان آگاهی‌های ناشی از تکاپوها و دستاوردهای ایران‌شناسی و شرق‌شناسی فرانسویان قرار داشته است.

محمد اسمعیل در نامه‌ای به انجمن خود را فرزند مرحوم حاج محمدخلیل خان معرفی می‌کند و چنان به نظر می‌رسد که براساس این گفته و محل اقامت بیان شده در انتهای نامه، او فرزند حاج خلیل خان کراوغلی قزوینی، نماینده سیاسی فتح‌علی شاه در شهر بمبئی بوده باشد که در سال ۱۸۰۲م/ ۱۲۱۷ق در اثر درگیری میان کارکنان ایرانی‌اش و هندی‌ها در بمبئی کشته شد (بامداد، ۱۳۸۴، ص ۳۱۱) و کمپانی هند شرقی خون‌بهایش را پرداخت و

مقرری برای پسرش [محمداسماعیل] تعیین کرد. به گفته بامداد، محمداسماعیل به لندن و پاریس رفت و سرانجام در پاریس درگذشت (نک به: بامداد، ۱۳۴۷، ج ۱، ص ۴۹۰؛ بامداد، ۱۳۸۴، صص ۸۶۲ و ۸۶۳).

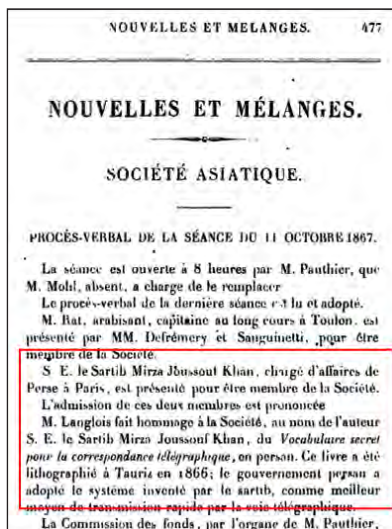
۴.۳.۳. میرزایوسف خان مستشارالدوله

میرزایوسف خان ملقب به مستشارالدوله از پیشروان نشر فکر آزادی و تغییر الفبا در ایران بود. او اواخر ۱۸۶۶م/۲۸۳ق پس از بازگشت حسن علی خان گروسی از پاریس، میرزایوسف خان به جای او به سمت کاردار^۱ سفارت ایران در پاریس منصوب شد. او در ۱۸۷۱م/۲۸۸ق با سمت مستشاری به وزارت عدلیه منتقل شد (بامداد، ۱۳۴۷، ج ۴، صص ۴۹۰ و ۴۹۱).

در جلسه ۱۱ اکتبر ۱۸۶۷م/۱۲ جمادی الثانی ۱۲۸۴ق سرتیپ میرزایوسف خان (S.E. le Sartib Mirza Jousouf Khan)، کاردار ایران در فرانسه، به عضویت انجمن درآمد. در گزارش انجمن در زمینه معرفی او چنین آمده است: «میرزایوسف خان مؤلف کتاب «واژگان رمزی برای مکاتبات تلگرافی»^۲ [چاپ تبریز ۱۸۶۶م/۲۸۳ق] است که توضیحاتش روش معمول در گردش کار تلگرافات دولتی ایران را به دست می دهد»^۳ (JA, 1867, t.10, p477)؛ (برگه ۵). بحث رمز به عنوان دانش کهن در علم ریاضیات، زبان شناسی و نشانه شناسی از زمینه های مورد علاقه مستشرقین بوده است. وی همچنین، در ۱۸۸۶م/۱۳۰۳ق کتابی به نام «رساله در وجوب اصلاح خط اسلام» نوشت و چاپ کرد.

برگه ۶: دیباچه کتاب رمز یوسفی

برگه ۵: معرفی میرزایوسف خان به عنوان عضو انجمن در مجله آسیایی

۱. شارژ دُفر (Chargé d'affaires) که از زمان قاجار به صورت وام‌واژه «شارژدافر» وارد زبان فارسی شده است.
۲. عنوان کتاب میرزایوسف خان (رمز یوسفی) در نشریه آسیایی بدین صورت به فرانسه ترجمه شده است: «Vocabulaire secret pour la correspondance télégraphique»
۳. مفتاح الملک گوید: میرزایوسف خان کتاب «رمز یوسفی» (برگه ۶) را براساس شیوه اروپائی‌ها برای رمزنگاری پیام‌های دولتی با تلگراف، نوشت (مفتاح الملک، ۱۳۳۰ ق. ۱۲۸۱/ش، ص ۹۰).

آدرس میرزایوسف‌خان در فهرست سالانه اعضای مشترکان انجمن، به مدت ۳ سال از ۱۸۶۸م/۱۲۸۵ق تا ۱۸۷۱م/۱۲۸۸ق «شارژ دفر ایران در پاریس، خیابان ژوزفین، شماره ۶۵، پاریس»^۱ درج می‌شده است (JA, 1868, t.12, p190; 1869, t14, p50; 1870, t.16, p112); (1871, t.18, p52).

براین اساس، می‌توان چنین گفت که میرزایوسف‌خان، حداقل در خلال سال‌هایی که در پاریس بوده بنابه دغدغه‌های علمی و مطالعاتی‌اش با شماری از فرانسویان فرهیخته آشنایی و مراودات داشته‌است و احتمالاً با معرفی آن‌ها، به عضویت انجمن نائل شده‌است. تاکنون مدارکی از فعالیت‌های علمی و فرهنگی او که نشانگر چگونگی تعاملات علمی و فرهنگی‌اش با انجمن باشد، به دست نیامده‌است.

۴.۳.۴. نریمان‌خان قوام‌السلطنه

نریمان‌خان قوام‌السلطنه، در ۱۸۵۲م/۱۲۶۷ق به سمت نایب‌آجودان‌باشی رسید. پس از آن، بنابه اینکه زبان فرانسه را آموخته بود، به عنوان مترجم به وزارت امور خارجه منتقل شد. در سال ۱۸۵۷م/۱۲۷۳ق و جریان جنگ ایران و انگلیس، همراه با هیئت فوق‌العاده‌ای به پاریس رفت تا جریان معاهده با نماینده انگلستان را - که به «معاهده پاریس» معروف شد - در پاریس مذاکره و منعقد کند. در نهایت نریمان‌خان آن عهدنامه را به تهران آورد و ناصرالدین‌شاه و صدراعظم او میرزا آقاخان نوری آن را تصویب کردند. پس از تصویب این معاهده، نریمان‌خان به درجه سرتیپی نائل شد (بامداد، ۱۳۴۷، ج ۴، صص ۳۳۴ و ۳۳۵).

بنابه گزارشی که بعدها در مجله انجمن درج شد، او در مأموریت سیاسی دوباره به پاریس بازگشته‌است؛ زیرا گزارش می‌شود که در جلسه ۹ نوامبر ۱۸۶۷م/۱۲ رجب ۱۲۸۴ق ژنرال نریمان‌خان، نایب‌آجودان‌باشی شاه ایران^۲، با معرفی پرنس آندریا دادیان (S. E. le prince Andria Dadian) و ادوارد دولوریه (Édouard Dulaurier) به عضویت انجمن درآمد. (JA, 1868, t.11, p82). محل سکونت او در سال ۱۸۶۸م/۱۲۸۴ق «خیابان شانزلیزه، شماره ۱۸۴، پاریس»^۳ ذکر شده‌است. در این هنگام او به عنوان «شارژ دفر [کاردار] ایران در پاریس»^۴ خدمت می‌کرد. در گزارش‌های منتشر شده در مجله انجمن از سال ۱۸۷۲م/۱۲۸۸ق تا ۱۸۷۷م/۱۲۹۳ق به عنوان نریمان‌خان، رتبه نظامی «ژنرال» نیز افزوده شده‌است.^۵ از سال ۱۸۷۸م/۱۲۹۵ق به بعد نام او در میان اعضای انجمن دیده نمی‌شود^۶ (JA, 1868, t.12, p184; 1870, t.16, p113; 1871, t.18, p53; 1872, t.20, p74; 1873, t.22, p100; 1874, t.4, p91; 1875, t.6, p85; 1876, t.8, p88; 1877, t.10, p85).

براین اساس، می‌توان چنین گفت که نریمان‌خان، دست‌کم از سال‌هایی که در پاریس

1. YOUÇOUF / YOUSOUF KHAN, chargé d'affaires de Perse à Paris, avenue Joséphine, n° 65, à Paris.

2. S. E. le général Neriman Khan, aide du camp du chah de Perse

3. NÉRIMAN (Khan), aide de camp du chah de Perse, avenue des Champs-Élysées, n° 184, à Paris.

4. NEHRIMAN / NERIMAN KHAN, chargé d'affaires de Perse à Paris.

5. NERIMAN KHAN (Le général), chargé d'affaires de Perse à Paris.

۶. مطالب نشریه آسیایی درباره نریمان‌خان در خلال سال‌های ۱۸۶۸م/۱۲۸۵ق تا ۱۸۷۷م/۱۲۹۴ق با روایت بامداد که او را از سال ۱۸۷۵ق/۱۲۹۶م تا سال ۱۸۷۸م/۱۲۹۶ق در استانبول می‌داند مغایر است (رک: بامداد، ۱۳۴۷، ج ۴، ص ۳۳۵).

بود، بنابه علایق علمی و مطالعاتی خود با شماری از افراد علمی سرشناس فرانسوی آشنایی‌هایی داشته و با معرفی آنان، به عضویت انجمن آسیایی پاریس درآمده‌است. در طی سال‌های ۱۲۷۳ق-۱۲۹۵ق آشنایی‌های او با افراد مهم انجمن آغاز شد و سپس به روابط نزدیک‌تر با اعضای انجمن و بعد عضویت در این نهاد ارتقاء یافت. تاکنون مدارکی از فعالیت‌های علمی و فرهنگی شخص نریمان‌خان که نشان‌دهنده چگونگی تعاملات علمی و فرهنگی او با انجمن باشد، به دست نیامده‌است.

۴.۳.۵. میرزاعبدالله‌خان مستشارالوزاره

میرزاعبدالله‌خان، عضو وزارت خارجه و جزو گروه سوم دانشجویان اعزامی به اروپا (۱۸۵۹م/۱۲۷۶ق) بود و در مدت تحصیل در سفارت ایران در پاریس خدمت می‌کرد. او در ۱۸۶۹م/۱۲۸۶ق نایب‌اول سفارت ایران در فرانسه شد (بامداد، ۱۳۸۴، ص ۸۳۲). سپس در همان سال لقب خانی و مستشاری سفارت به او اعطا شد. نام او از سال ۱۸۶۸م/۱۲۸۵ق تا سال ۱۸۷۱م/۱۲۸۸ق با عنوان و آدرس «عبدالله (میرزا) نایب‌اول سفارت ایران، خیابان ژوزفین، شماره ۶۵، پاریس»^۱ در فهرست سالانه مشترکان انجمن آمده‌است (JA, 1868, t.12, p171; 1869, t.14, p50; 1870, t.16, p112; 1871, t.18, p52).

توجه میرزاعبدالله‌خان به انجمن آسیایی پاریس - به‌مانند دیگر افرادی که پیش‌ازاین یاد کردیم - تاحدزیادی فضای فکری حاکم بر حلقه‌های دیپلماتیک ایران در پاریس را بازتاب می‌دهد. به‌نظر می‌رسد تحصیل در فرانسه، انتخاب پاریس به‌عنوان محل خدمت، سابقه آشنایی با ادبیات فرانسه که در انتخاب محل خدمت در فرانسه دخالت داشت، تجربه حضور در جامعه فرانسه و نیز تجارب ممتد این افراد در امور دیوانی و سیاسی کشور ایران، فضای ذهنی مشابهی در زمینه دانش نوین، در نزد اغلب آنان شکل داده بود و این امر باعث می‌شد تا آن‌ها برای رشد و گسترش آگاهی‌ها و بهره‌گیری از آگاهی‌های نو، با حلقه‌های فکری و نیز نهادهای دست‌اندرکار مطالعات تاریخ ایران و ملل شرق ارتباط برقرار کنند. میرزاعبدالله‌خان نیز در سال‌های ۱۲۷۶ق الی ۱۲۸۸ق به‌مدت حدود ۱۲ سال با این گونه فضاهای فرهنگی و علمی آشنا شد و به‌مدت سه سال روابط نزدیکی با انجمن آسیایی پاریس داشت.

1. ABD-ALLAH (Mirza) | MIRZA
ABDOULLA, premier secrétaire
de la légation de Perse, avenue
Joséphine, n° 65, à Paris.

۲. در سال ۱۲۸۸/۱۸۷۱ هم‌زمان با رسیدن به ریاست کل دارالطباعه و دارالترجمه ایران به صنیع‌الدوله ملقب شد و در سال ۱۳۰۴/۱۸۸۷ به لقب اعتمادالسلطنه نائل شد (بامداد، ۱۳۸۴، ص ۶۰۰ و ۶۰۱).

۴.۳.۶. محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه

محمدحسن‌خان صنیع‌الدوله (اعتمادالسلطنه)^۲، وزیر انطباعات ایران، توسط هرمان زوتنبرگ (Hermann Zotenberg) و ارنست رنان (Ernest Renan) به انجمن معرفی شد

(JA, 1886, t.7, p339) و در ۱۳۰۳/م ۱۸۸۶ ق به عضویت انجمن آسیایی پاریس درآمد (صنیع الدوله، ۱۳۰۸، نمره هشتادویکم، ص ۴). او پیش از این عضو انجمن جغرافیایی فرانسه بود و کتاب‌های خود را به انجمن جغرافیایی نیز ارسال می‌کرد (Société de géogra- phie, 1889, p114 et p205). هم‌چنین در انجمن آسیایی لندن و انجمن جغرافیای روس هم عضویت داشت (صنیع الدوله، ۱۳۰۸، نمره هشتادویکم، ص ۴). گزارش‌هایی از مرادات فرهنگی و مراسلات او با محققان در روزنامه ایران درج شده‌است (قاسمی، ۱۳۷۹، ج ۱، صص ۴۳۶-۴۳۹). او در ۱۸۷۸/م ۱۲۹۵ ق نشان مرتبه اول علمی مجمع‌العلوم پاریس را از باردو (Bardoux) وزیر علوم فرانسه دریافت کرد (ایران، ذی‌قعدة ۱۲۹۵، ش ۶۳۹، صص ۲-۳؛ صنیع الدوله، ۱۳۰۱، ص ۲).

نام محمدحسن خان صنیع‌الدوله^۲ از ۱۳۰۴/م ۱۸۸۶ ق تا ۱۳۰۷/م ۱۸۸۹ ق به‌عنوان یکی از اعضای انجمن در فهرست سالانه مشترکان درج می‌شد (JA, 1886, t.8, p26; 1887, t.10, p29; 1888, t.12, p27; 1889, t.14, p29). او در این دوره آثاری به انجمن اهداء می‌کرد. از آن جمله است کتاب «مطلع الشمس» از محمدحسن خان (به‌فارسی)، ۲ جلد، ۱۸۸۵»^۳ (JA, 1886, t.7, p340).

در جلسه ۱۳ ژانویه ۱۸۸۸/م ۲۸ ربیع‌الثانی ۱۳۰۵ ق باریه دومنار (Barbier de Meynard)، رئیس انجمن، کتاب «خیرات حسان»^۴ اثر اهدایی اعتمادالسلطنه به انجمن را معرفی کرد (JA, 1888, t.11, p282) و در همین دفتر، نام کتاب ذکر شده جز آثار اهداشده به انجمن منتشر شد (JA, 1886, t.11, p283).

در جلسه ۱۰ می ۱۸۸۹/م ۱۰ رمضان ۱۳۰۶ ق باریه دومنار، نامه‌ای از عمادالدوله (Eimad ed-Daulah) [منظور اعتمادالسلطنه بوده‌است]، وزیر انطباعات در تهران، قرائت کرد و خبر اهدای کتاب «سفرنامه ناصرالدین [شاه] به خراسان (به‌فارسی)، تهران، ۱۸۸۹»^۵ را به انجمن داد (برگه ۷). نام این سفرنامه در همان دفتر در فهرست آثار اهدایی به انجمن نیز آورده شد (JA, 1889, t.13, p509 et p510).

۱. احتمالاً منظور Académie des sciences morales et politiques (فرهنگستان علوم اخلاقی و سیاسی) بوده‌است.

2. MOHAMMED HASSAN KHAN (S.E.), Saniedouleh / Sanieddauleh نام این کتاب در نشریه آسیایی بدین صورت بیان شده است:

Kitab Matla' esch-schems, par Mohammed Hasan Khan (en persan) 2 volumes, 1885.

۴. نام کتاب در نشریه آسیایی بدین صورت بیان شده است:

Itimad ess-Saltane. Kitâb khairâté ahsân, 1er vol. 1304 de l'hégire

5. Voyage de Nasr-ed-Din dans le Khorassan (en persan) Téhéran, 1889.

SÉANCE DU 10 MAI 1889.

La séance est ouverte à 4 heures et demie sous la présidence de M. Barbier de Meynard, vice-président, en l'absence de M. Renan, empêché par l'état de sa santé.

Le procès-verbal de la séance précédente est lu et la rédaction en est adoptée.

M. Rubens Duval donne quelques explications sur la bibliothèque de M. Garrez, léguée généreusement par la famille à la Société asiatique. Les livres formant cette précieuse collection s'élèvent au nombre de dix-huit cents; la liste en est déjà dressée et ils seront catalogués prochainement.

A cette occasion, M. Duval signale la nécessité de refondre complètement l'ancien catalogue de la bibliothèque et propose de confier ce travail à M. Gantin, membre de la Société, en mettant à sa disposition une somme de 1,200 francs, à titre d'indemnité pour la rédaction du nouveau catalogue. Le Président appuie chaleureusement cette proposition qui est adoptée par le Conseil. Des remerciements sont adressés à M. Specht, membre de la Commission des fonds, et à M. Gantin pour les soins qu'ils ont donnés à la translation et à l'installation des livres formant le *Fonds Garrez*.

Il est donné lecture d'une lettre de Son Exc. Eimad ed-Daulh, ministre de la presse à Tehéran, qui offre à la Société un exemplaire du *Voyage du schah de Perse dans le Khorassan*, rédigé par Sa Majesté.

M. Oppert revient sur la question de l'inscription dactyl.

برگهٔ ۷: معرفی کتاب اهدایی اعتمادالسلطنه به انجمن آسیایی

کتاب دیگری از محمدحسن خان بانام *Statistique de la Perse*^۱ در دفتر فوریه-مارس ۱۸۹۰م/۱۳۰۷ق به‌عنوان آثار اهداشده به انجمن ذکر شده‌است (JA, 1890, p242). در ایران، نام این کتاب در فهرست آثار اعتمادالسلطنه دیده نمی‌شود، ولی در بخش کتاب‌شناسی یک رسالهٔ دکتری (Malek Esmaili, 1936, p28) نامی مشابه این اثر ذکر شده‌است که به‌زبان فارسی است^۲، ولی تاریخ آن دو سال پیش از تاریخی است که این کتاب در نشریهٔ آسیایی معرفی شده‌است و در رسالهٔ دکتری دیگری صرفاً نام کتاب^۳ ذکر شده‌است (Hayati Ashtiani, 2004, p174). کتاب منتشره در تهران با عنوانی فرانسوی و تاریخ میلادی به انجمن اهداء شده‌است. به‌نظر می‌رسد اعتمادالسلطنه بخشی از کتابش را به فرانسوی ترجمه کرده و به انجمن اهدا کرده‌است و از این رو شاید در

1. Mohammad Hassan Khan, *Statistique de la Perse*. Téhéran, 1890.
2. ITIMAD as SULTANA. - Ma'âsir os Sultan (Hist. et statistique de la Perse sous Nâsser ed Din Schâh), Téhéran, 1306 (1888) (en persan).
3. Muhammad Hassan Khan. *Statistique de la Perse*. Téhéran, éditeur inconnu, 1890.

کتابخانه انجمن بتوان آن را یافت. از طرف دیگر، گزارش اهدای این کتاب در دفتر فوریه-مارس ۱۸۹۰م/۱۳۰۷ق آمده و برطبق نامه‌ای که از باریبه دومنار در نشریه اطلاع منتشر شده است، او از کتاب مآثر و الآثاری که جدیداً به دست انجمن آسیایی رسیده است تمجید کرده است (قاسمی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۳۹)؛ بنابراین احتمالاً کتاب *Statistique de la Perse* ترجمه فرانسوی مآثر و الآثار بوده که در سال ۱۸۸۸م/۱۳۰۵ق با عنوان مآثر السلطان منتشر شده است.

نتیجه‌گیری

بنابر گزارش‌ها و مطالب منتشر شده در طول یک صد سال نخست انتشار مجله آسیایی پاریس پیداست که ایران شناسی از همان ابتدا، یکی از شاخه‌های اصلی شرق شناسی در آن انجمن بوده و به‌انحاء مختلف ارتباط دانشمندان ایرانی با دانشمندان غربی برقرار بوده است. در این بازه صدساله، نام هجده ایرانی (میرزا جعفر، میرزا صالح شیرازی، محمد اسمعیل خان شیرازی، میرزا محمد شفیع مازندرانی، میرزا یوسف خان مستشارالدوله، نریمان خان، میرزا عبدالله خان، محمد حسن خان اعتماد السلطنه، میرزا حبیب اصفهانی، میرزا فتح علی آخوندزاده، میرزا رضا خان افشار بکشلو، محمد قزوینی، میرزا محمود خان مازندرانی، محمد حسین خان معین‌الاطباء، محمد حسن خان حکیم‌الدوله، میرزا عباس خان اعلم‌الملک، ملانقی صراف، و میرزا علی محمد خان اویسی)^۱، در نشریه انجمن درج شده است.

شش نفر از این افراد (میرزا صالح شیرازی، محمد اسمعیل خان شیرازی، میرزا یوسف خان مستشارالدوله، نریمان خان، میرزا عبدالله خان، محمد حسن خان اعتماد السلطنه) عضو انجمن آسیایی بودند که جز محمد اسمعیل خان شیرازی، پنج عضو دیگر وابسته دیپلماتیک ایران بوده‌اند و اغلب در زمان اقامت در فرانسه به عضویت انجمن درآمده‌اند. از محمد اسمعیل خان شیرازی، نریمان خان و میرزا عبدالله خان اثری در مجله معرفی نشده است و تنها آثار بدون نقد و بررسی از میرزا صالح شیرازی، میرزا یوسف خان مستشارالدوله و محمد حسن خان اعتماد السلطنه گزارش شده است. از میان اعضای ایرانی ذکر شده، محمد حسن خان اعتماد السلطنه، آثار خود را به انجمن اهدا کرده است که این آثار بدون نقد و بررسی صرفاً در نشریه معرفی شده‌اند.

با وجود اینکه انجمن ماهیت علمی داشت، ولی حضور ایرانیان در این انجمن و جامعه اروپایی نشان از تأثیرات تمدن اروپایی در شماری از آنان است؛ تأثیری که آنان با خود به جامعه ایران منتقل کردند و پیش‌تاز منورالفکری و ترقی خواهی شدند؛ از جمله اینان می‌توان از میرزا یوسف خان مستشارالدوله نام برد که رساله «یک کلمه» را براساس قانون

۱. چنانچه بیشتر ذکر شد، به شماری از افراد در مقاله‌ای دیگر پرداخته خواهد شد.

اساسی فرانسه و ضمیمه کردن آیات و روایاتی اسلامی نگاشت. افزون بر میرزا یوسف خان، اعتمادالسلطنه نیز سهم زیادی در انتقال آگاهی و علوم اروپایی به ایران داشت.

به نظر می‌رسد حضور رجال دیپلمات ایرانی در این انجمن علمی اروپایی به دلیل تمایل آن‌ها به ارتباط با مجامع علمی نوین آن روزگار بوده‌است؛ چراکه در بازبینی اسناد آرشیوی وزارت امور خارجه ایران هیچ‌گونه اثری از وجود مأموریت دیپلماتیک آنان برای عضویت در انجمن‌های علمی اروپایی پیدا نشد. به این ترتیب، می‌توان گفت ارائه و ارسال کتاب توسط نویسندگان ایرانی به انجمن که با هدف معرفی نتایج کوشش‌های علمی خود به جامعه دانشمندان معتبر اروپایی انجام می‌شده، بیانگر عزم ایرانیان اهل فرهنگ و ادب در همگام شدن با دانشمندان اروپایی در طول قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم بوده‌است. سرانجام، مهم‌ترین نکته‌ای که از این مباحث حاصل می‌شود این است که منورالفکران عصر قاجار در تکاپوی رسیدن به علوم نوین اروپایی بودند؛ آن‌ها علمی که در خود غرب نیز در حال شکوفاشدن بود.

هم‌چنین، انجمن مذکور، با وجود برخورداری از حمایت سیاست‌مداران، در طول حیاتش از مأموریت علمی خود انحرافی نیافت و هیچ‌گونه تأثیر و تأثیری از جریانات سیاسی نپذیرفت. شماری از دیپلمات‌های ایرانی نیز در طول اقامت خود در پاریس در این انجمن عضویت داشتند؛ ولی در جریانات سیاسی کشور خود از این انجمن بهره‌برداری سیاسی نکردند.

سخن آخر این که با احتیاط می‌توان چنین گفت که اطلاعات کنونی ما از تعامل ایرانیان با انجمن محدود به کسانی بود که اسامی آن‌ها به نحوی از انحاء در بخش‌های مختلف نشریه ارگان انجمن درج شده‌است.

کتاب

- آرین پور، یحیی. (۱۳۷۲). *از صبا تا نیما*. (ج ۱). تهران: زوار.
- بامداد، مهدی. (۱۳۴۷). *شرح رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴*. (ج ۱، ۲، ۳، ۴). تهران: چاپخانه بانک بازرگانی ایران.
- بامداد، مهدی. (۱۳۸۴). *شرح رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴*. (ج ۱). تهران: فردوس.
- خمامی زاده، جعفر (کوشش گر). (۱۳۸۰). *برداشتی از فهرست رابینو: روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ه.ق.* / ۱۲۸۹ ه.ش. تهران: اطلاعات.
- رائین، اسماعیل. (۱۳۴۷). *سفرنامه میرزا صالح شیرازی*. (محمد شهرستانی، مصحح). تهران: روزن.
- ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۸۷). *مجموعه مقالات ایران شناسی و خاورشناسی*. (ج ۱). تهران: امیرکبیر.
- ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۸۹). *تاریخ ایران شناسی در فرانسه*. (ج ۱). تهران: سفیر اردهال.
- قاسمی، سیدفرید. (۱۳۷۹). *مشاهیر مطبوعات ایران*. (ج ۱). تهران: سازمان چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مفتاح‌الملک (محمود مازندرانی). (۱۳۲۰/ق ۱۲۸۱ ش). *مفتاح‌الرموز*. بی‌جا: بی‌نا.

مقاله

- اورکاد، برنارد. (۱۳۷۰). «ایران شناسی در فرانسه (۱)». (مرتضی اسعدی، مترجم). *مجله نشر دانش*، بهمن و اسفند، ش ۶۸، صص ۲۲-۳۰.
- اورکاد، برنارد. (۱۳۷۱). «ایران شناسی در فرانسه (۲)». (مرتضی اسعدی، مترجم). *مجله نشر دانش*، خرداد و تیر، ش ۷۰، صص ۳۱-۳۸.
- ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۹۴ الف). «ایران شناسی در فرانسه». چاپ شده در کتاب: *تاریخ جامع ایران*. (ج ۱۷). (ج ۲). صص ۵۷۵-۶۰۳. (کازم موسوی بجنوردی، ناظر). تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- ساجدی صبا، طهمورث. (۱۳۹۴ ب). «بررسی و تحقیق درباره ادوار تکوینی خاورشناسی». *مطالعات ایران شناسی*، پاییز، ش ۱، صص ۴۷-۶۸.
- صنیع الدوله، محمدحسن. (۱۳۰۱). «جناب صنیع الدوله». *شرف*، نمره بیست و دویم، ذی قعدة، صص ۱-۴.
- صنیع الدوله، محمدحسن. (۱۳۰۸). «جناب جلالت مآب اعتماد السلطنه». *شرف*، نمره هشتاد و یکم، صص ۱-۶.
- روژنامه
ایران. (ذی قعدة ۱۲۹۵). ش ۶۳۹، صص ۲ و ۳.

Latin Resources

- Filliozat, Pierre-Sylvain. (2003). "La Société asiatique, mémoire vivante de l'orientalisme français". (Retrieved 2 August 2023), from: <https://journals.openedition.org/nda/199>
- Filliozat, Pierre-Sylvain; Georges-Marie Chatelain. (2020). "Académie des Inscriptions et Belles-Lettres". *Journal asiatique*, PRÉSENTATION (Retrieved 2 August 2023), from:
- Finot, Louis et des Membres de la Société Asiatique. (1922). *Le livre du centenaire (1822-1922) de la Société Asiatique*. Historique de la Société Asiatique. Paris: Geuthner.
- Hayati Ashtiani, Karim. (2004). "Les relations littéraires entre la France et la Perse de 1892 à 1897". Edgard Pich, La thèse pour le doctorat, Lumière-Lyon-II, Faculté des Lettres, Sciences du langage et des Arts.
<https://www.aibl.fr/societe-asiatique/publications-196/journal-asiatique/?lang=fr>
- Malek Esmaili, Azizollah. (1936). "Le Golfe Persique et les Iles de Bahrein". Basdevant, La thèse pour le doctorat, Université de Paris, Faculté de droit.
- Société Asiatique. (1823). "Bibliographie". *Journal asiatique (JA)*, t.3, pp 62-64.
- Société Asiatique. (1824). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 2 Novembre 1824". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.5, pp 317-318.
- Société Asiatique. (1824). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 6 Décembre 1824". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.5, p377 et pp 381-383.
- Société Asiatique. (1833). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1833, t.11, pp 558-561.
- Société Asiatique. (1833). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1833, t.11, pp 546-558.
- Société Asiatique. (1834). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1834, t.13, pp 581-584.
- Société Asiatique. (1834). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1834, t.13, pp 569-581.
- Société Asiatique. (1835). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nom-

- inations”. *JOURNAL ASIATIQUE*, 1835, t.15, pp 565-566.
- Société Asiatique. (1835). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1835, t.15, pp 554-564.
- Société Asiatique. (1836). “Liste des membres associés étrangers, suivant l’ordre des nominations”. *JOURNAL ASIATIQUE*, 1836, t.3, pp 551-554.
- Société Asiatique. (1836). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1836, t.1, pp 540-550.
- Société Asiatique. (1837). “Liste des membres associés étrangers, suivant l’ordre des nominations”. *JOURNAL ASIATIQUE*, 1837, t.3, pp 518-521.
- Société Asiatique. (1837). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1837, t.3, pp 507-517.
- Société Asiatique. (1837). “Nouvelles et Mélanges: Séance du 8 septembre 1837”. *JOURNAL ASIATIQUE*, 1837, t.4, p294.
- Société Asiatique. (1867). “Nouvelles et Mélanges: Séance du 11 Octobre 1867”. *JOURNAL ASIATIQUE*, t.10, pp 477-478.
- Société Asiatique. (1868). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1868, t.12, pp 171-190.
- Société Asiatique. (1868). “Nouvelles et Mélanges: Séance du 9 Novembre 1867”. *JOURNAL ASIATIQUE*, t.11, p82.
- Société Asiatique. (1869). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1869, t.14, pp 37-57.
- Société Asiatique. (1870). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1870, t.16, pp 112-119.
- Société Asiatique. (1871). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1871, t.18, pp 41-60.
- Société Asiatique. (1872). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1872, t.20, pp 63-80.
- Société Asiatique. (1873). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.
JOURNAL ASIATIQUE, 1873, t.2, pp 89-106.
- Société Asiatique. (1874). “Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique”.

- JOURNAL ASIATIQUE*, 1874, t.4, pp 79-97.
Société Asiatique. (1875). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1875, t.6, pp 72-91.
Société Asiatique. (1876). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1876, t.8, pp 70-95.
Société Asiatique. (1877). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1877, t.10, pp 73-91.
Société Asiatique. (1886). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1886, t.8, pp 15-32.
Société Asiatique. (1886). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 12 Mars 1886". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.7, pp 339-340.
Société Asiatique. (1887). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1887, t.10, pp 15-34.
Société Asiatique. (1888). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1888, t.12, pp 16-34.
Société Asiatique. (1888). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 13 Janvier 1888". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.11, pp 281-283.
Société Asiatique. (1889). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".
JOURNAL ASIATIQUE, 1889, t.14, pp 18-36.
Société Asiatique. (1889). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 10 Mai 1889". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.13, pp 509-510.
Société Asiatique. (1890). "Nouvelles et Mélanges: Ouvrages offerts a la Société". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.15, pp 242-243.
Société Asiatique. (1823). Séance générale annuelle du 21 Avril 1823. Paris: Dondey-Dupré père et fils.
Société Asiatique. (1824). Séance générale annuelle du 29 Avril 1824. Paris: Dondey-Dupré père et fils.
Société Asiatique. (1826). Séance générale annuelle du 27 Avril 1826. Paris: Dondey-Dupré père et fils.
Société Asiatique. (1827). Séance générale annuelle du 30 Avril 1827. Paris: Dondey-

Dupré père et fils.

Société Asiatique. (1828). Séance générale annuelle du 29 Avril 1828. Paris: L'imprimerie Royal.

Société Asiatique. (1829). Séance générale annuelle du 30 Avril 1829. Paris: L'imprimerie Royal.

Société Asiatique. (1830). Séance générale annuelle du 29 Avril 1830. Paris: L'imprimerie Royal.

Société Asiatique. (1831). Séance générale annuelle du 28 Avril 1831. Paris: L'imprimerie Royal.

Société de géographie. (1889). "Comptes rendus des séances de la Société de géographie et de la commission centrale Société de géographie". Paris: Société de géographie.

English Translation of References

Books

Arianpour, Yahya. (1372/1993). "*Az sabā tā Nimā*" (From Saba to Nima: One hundred fifty years of Persian literature) (vol. 1). Tehran: Zovvār. [Persian]

Bamdad, Mehdi. (1347/1968). "*Šarh-e hāl-e rejāl-e Irān dar qarn-e 12, 13 va 14*" (Dictionary of national biography of Iran) (vols. 1, 2, & 4). Tehran: Čāpxāne-ye Bānk-e Bāzargāni-ye Irān. [Persian]

Bamdad, Mehdi. (1384/2005). "*Šarh-e hāl-e rejāl-e Irān dar qarn-e 12, 13 va 14*" (Dictionary of national biography of Iran) (1st ed.). Tehran: Ferdows. [Persian]

Finot, Louis et des Membres de la Société Asiatique. (1922). Le livre du centenaire (1822-1922) de la Société Asiatique. Historique de la Société Asiatique. Paris: Geuthner.

Ghasemi, Seyyed Farid. (1379/2000). "*Mašāhir-e matbu'āt-e Irān*" (The celebrities of Iranian press) (vol. 1). Tehran: Sāzmān-e Čāp va Entesārāt-e Farhang va Eršād-e Eslāmi (Ministry of Culture and Islamic Guidance Publication). [Persian]

Khomamizadeh, Jafar. (Ed.). (1380/2001). "*Bardāšti az fehrest-e Rābino: Ruznāme-hā-ye Irān az āqāz tā sāl-e 1329 AH / 1289 SH*" (An excerpt from Rabinho's list: Iranian newspapers from the beginning to 1329 AH / 1289 AH / 1901 AD).

- Tehran: Ettelā'āt. [Persian]
- Meftah Al-Molk (Mahmoud Mazandarani). (1320 AH / 1281 SH / 1903 AD). "*Meftāh-or-romuz*" (The key to secrets). [n. p.:] n. p. [Persian]
- Raeen, Esmaeel. (1347/1968). "*Safarnāme-ye Mirzā Sāleh-e Širāzi*" (The travelogue of Mirza Saleh Shirazi). Edited by Mohammad Shahrestani. Tehran: Rowzan. [Persian]
- Sajedi Saba, Tahmoures. (1387/2008). "*Majmu'e-maqālāt-e Irān-šenāsi va xāvar-šenāsi*" (A collection of articles on Iranology and Oriental Studies) (1st ed.). Tehran: Amir Kabir. [Persian]
- Sajedi Saba, Tahmoures. (1389/2010). "*Tārix-e Irān-šenāsi dar Farānseh*" (The history of Iranology in France) (1st ed.). Tehran: Safir-e Ardehāl. [Persian]

Articles

- Filliozat, Pierre-Sylvain. (2003). "La Société asiatique, mémoire vivante de l'orientalisme français". (Retrieved 2 August 2023), from: <https://journals.openedition.org/nda/199>.
- Filliozat, Pierre-Sylvain; Georges-Marie Chatelain. (2020). "Académie des Inscriptions et Belles-Lettres". *Journal asiatique*, PRÉSENTATION (Retrieved 2 August 2023), from: <https://www.aibl.fr/societe-asiatique/publications-196/journal-asiatique/?lang=fr>.
- Orchard, Bernard. (1370/1992). "Irān-šenāsi dar Farānseh (1)" (Iranology in France (1)). Translated by Morteza As'adi. *Majalle-ye Našr-e Dāneš*, Bahman (February) & Esfand (March), issue 68, pp. 22-30. [Persian]
- Orchard, Bernard. (1371/1992). "Irān-šenāsi dar Farānseh (2)" (Iranology in France (2)). Translated by Morteza As'adi. *Majalle-ye Našr-e Dāneš*, Xordād (June) & Tir (July), issue 70, pp. 31-38. [Persian]
- Sajedi Saba, Tahmoures. (1394/2015a). "Irān-šenāsi dar Farānseh" (Iranology in France). In "*Tārix-e jāme'-e Irān*" (The comprehensive history of Iran) (vol. 17, pp. 575-603) (2nd ed.). Supervised by Kazem Mousavi Bojnourdi. Tehran: Markaz-e Dāyera-tol-ma'āref-e Bozorg-e Eslāmi (Center for the Great Islamic Encyclope-

dia). [Persian]

- Sajedi Saba, Tahmoures. (1394/2015b). "Barresi va tahqiq darbāre-ye advār-e takvini-ye xāvar-šenāsi" (A study of the genetic periods of orientalism (From the philosophy of priests and secular orientalists to scientific orientalism and linguistics). *Motāle'āt-e Irān-šenāsi* (Iranian Studies), fall, issue 1, pp. 47-68. [Persian]
- Sani' Al-Doleh, Mohammad Hassan. (1301/1922). "Jenāb-e Sani'-od-Dowleh" (Mr. Sani al-Dawlah). *Šaraf*, issue 22, Dhu'l-Qi'dah, pp. 1-4. [Persian]
- Sani' Al-Doleh, Mohammad Hassan. (1308/1929). "Jenāb-e jalālat-ma'āb-e E'temād-os-Saltaneh" (Our majesty, Etimad al-Sultaneh). *Šaraf*, issue 81, Dhu'l-Qi'dah, pp. 1-6. [Persian]
- Société Asiatique. (1823). "Bibliographie". *Journal asiatique (JA)*, t.3, pp 62-64.
- Société Asiatique. (1824). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 2 Novembre 1824". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.5, pp 317-318.
- Société Asiatique. (1824). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 6 Décembre 1824". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.5, p377 et pp 381-383.
- Société Asiatique. (1833). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1833, t.11, pp 558-561.
- Société Asiatique. (1833). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1833, t.11, pp 546-558.
- Société Asiatique. (1834). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1834, t.13, pp 581-584.
- Société Asiatique. (1834). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1834, t.13, pp 569-581.
- Société Asiatique. (1835). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1835, t.15, pp 565-566.
- Société Asiatique. (1835). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1835, t.15, pp 554-564.
- Société Asiatique. (1836). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1836, t.3, pp 551-554.
- Société Asiatique. (1836). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

- JOURNAL ASIATIQUE*, 1836, t.1, pp 540-550.
- Société Asiatique. (1837). "Liste des membres associés étrangers, suivant l'ordre des nominations". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1837, t.3, pp 518-521.
- Société Asiatique. (1837). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1837, t.3, pp 507-517.
- Société Asiatique. (1837). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 8 septembre 1837". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1837, t.4, p294.
- Société Asiatique. (1867). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 11 Octobre 1867". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.10, pp 477-478.
- Société Asiatique. (1868). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1868, t.12, pp 171-190.
- Société Asiatique. (1868). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 9 Novembre 1867". *JOURNAL ASIATIQUE*, t.11, p82.
- Société Asiatique. (1869). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1869, t.14, pp 37-57.
- Société Asiatique. (1870). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1870, t.16, pp 112-119.
- Société Asiatique. (1871). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1871, t.18, pp 41-60.
- Société Asiatique. (1872). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1872, t.20, pp 63-80.
- Société Asiatique. (1873). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1873, t.2, pp 89-106.
- Société Asiatique. (1874). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1874, t.4, pp 79-97.
- Société Asiatique. (1875). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1875, t.6, pp 72-91.
- Société Asiatique. (1876). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique". *JOURNAL ASIATIQUE*, 1876, t.8, pp 70-95.
- Société Asiatique. (1877). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

JOURNAL ASIATIQUE, 1877, t.10, pp 73-91.

Société Asiatique. (1886). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

JOURNAL ASIATIQUE, 1886, t.8, pp 15-32.

Société Asiatique. (1886). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 12 Mars 1886". *JOUR-*

NAL ASIATIQUE, t.7, pp 339-340.

Société Asiatique. (1887). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

JOURNAL ASIATIQUE, 1887, t.10, pp 15-34.

Société Asiatique. (1888). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

JOURNAL ASIATIQUE, 1888, t.12, pp 16-34.

Société Asiatique. (1888). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 13 Janvier 1888". *JOUR-*

NAL ASIATIQUE, t.11, pp 281-283.

Société Asiatique. (1889). "Liste des membres souscripteurs, par ordre alphabétique".

JOURNAL ASIATIQUE, 1889, t.14, pp 18-36.

Société Asiatique. (1889). "Nouvelles et Mélanges: Séance du 10 Mai 1889". *JOURNAL*

ASIATIQUE, t.13, pp 509-510.

Société Asiatique. (1890). "Nouvelles et Mélanges: Ouvrages offerts a la Société". *JOUR-*

NAL ASIATIQUE, t.15, pp 242-243.

Société Asiatique. (1823). Séance générale annuelle du 21 Avril 1823. Paris: Dondey-

Dupré père et fils.

Société Asiatique. (1824). Séance générale annuelle du 29 Avril 1824. Paris: Dondey-

Dupré père et fils.

Société Asiatique. (1826). Séance générale annuelle du 27 Avril 1826. Paris: Dondey-

Dupré père et fils.

Société Asiatique. (1827). Séance générale annuelle du 30 Avril 1827. Paris: Dondey-

Dupré père et fils.

Société Asiatique. (1828). Séance générale annuelle du 29 Avril 1828. Paris: L'imprimerie

Royal.

Société Asiatique. (1829). Séance générale annuelle du 30 Avril 1829. Paris: L'imprimerie

Royal.

Société Asiatique. (1830). Séance générale annuelle du 29 Avril 1830. Paris: L'imprimerie

Royal.

Société Asiatique. (1831). Séance générale annuelle du 28 Avril 1831. Paris: L'imprimerie

Royal.

Société de géographie. (1889). "Comptes rendus des séances de la Société de géographie et de la commission centrale Société de géographie". Paris: Société de géographie.

Dissertations

Hayati Ashtiani, Karim. (2004). "Les relations littéraires entre la France et la Perse de 1892 à 1897". Edgard Pich, La thèse pour le doctorat, Lumière-Lyon-II, Faculté des Lettres, Sciences du langage et des Arts.

Malek Esmâïli, Azizollah. (1936). "Le Golfe Persique et les Iles de Bahrein". Basdevant, La thèse pour le doctorat, Université de Paris, Faculté de droit.

Newspapers

Irân. (Dhu 'l-Qi 'dah 1295 AH / November 1878 AD). Issue 639, pp. 2 & 3. [Persian]

